

Artur Kwiatkowski

Zastaw umowny na rzeczy ruchomej

Przed przystąpieniem do omawiania instytucji zastawu na rzeczy ruchomej należy przedstawić krótką charakterystykę praw rzeczowych.

Tradycyjnie prawa rzeczowe można podzielić na własność i ograniczone prawa rzeczowe, przysługujące jakiemuś podmiotowi na rzeczy cudzej (*iura in re aliena*). Z uwagi jednak na wyodrębnienie użytkownika wieczystego, które w kodeksie potraktowane zostało jako prawo pośrednie między własnością a ograniczonymi prawami rzeczowymi, można powiedzieć, że zgodnie z systematyką kodeksu cywilnego prawa rzeczowe dzielimy na:

- 1) własność;
- 2) użytkowanie wieczyste;
- 3) prawa rzeczowe ograniczone.

W przeciwieństwie do własności, *iura in re aliena* zapewniają uprawnionemu korzystanie z cudzej rzeczy tylko w określonych przez ustawę granicach. Uprawnienia przysługujące tym podmiotom zostały wyliczone pozytywnie i wyczerpująco.

Kolejną charakterystyczną cechą praw rzeczowych jest ich skuteczność *erga omnes*, oznaczająca, iż na wszystkich podmiotach podlegających danemu systemowi prawnemu spoczywa bierny obowiązek niewkraczania i nieingerowania w sferę uprawnień wynikających z danego prawa.

W prawie cywilnym obowiązuje również zasada zamkniętego katalogu praw rzeczowych, stanowiąca, iż podmioty prawa nie mogą kształtować treści praw rzeczowych, a ustanawiać mogą tylko takie, które zostały przewidziane przez ustawę. Zamknięty krąg praw rzeczowych nie oznacza jednak, że chodzi tu tylko o prawa wyraźnie wymienione w kodeksie cy-

wilnym i innych ustawach jako prawa rzeczowe. Można także przypisać charakter prawa rzeczowego jakiemuś prawu w drodze wykładni. Z zasady tej nie wynikają również żadne ograniczenia kompetencji ustawodawcy, gdyż może on istniejące prawa znosić, zmieniać oraz powoływać do życia nowe.

Obecnie do praw rzeczowych ograniczonych należy zaliczyć: użytkowanie, służebności, zastaw, własnościowe spółdzielcze prawo do lokalu mieszkalnego, spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego, prawo do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej oraz hipotekę (art. 244 § 1 k.c.). W zależności od przyjętego kryterium podziału, ograniczone prawa rzeczowe można klasyfikować w wieloraki sposób. Mającym najistotniejsze zarówno praktyczne, jak i teoretyczne znaczenie jest podział ograniczonych praw rzeczowych na prawa samoistne oraz prawa akcesoryjne. Te ostatnie powoływane są do życia celem zabezpieczenia oznaczonej wierzytelności. Ich wykonanie następuje natomiast poprzez zaspokojenie się uprawnionego z cudzej rzeczy bez względu na to, czyją stała się własnością. Do tej kategorii praw zaliczyć należy zastaw oraz hipotekę¹.

Korzeni współczesnej instytucji zastawu szukać należy w prawie rzymskim, któremu były znane trzy jego postacie:

1. *Fiducja*. Dłużnik za pomocą mancytacji lub *in iure cessio* przenosił na wierzyciela własność przedmiotu, z tym zastrzeżeniem, iż wierzyciel po zrealizowaniu zobowiązania własność tę przeniesie z powrotem na dłużnika.

Istotnym mankamentem tej instytucji był fakt, że wierzyciel jako właściciel rzeczy mógł nią dowolnie rozporządzać, a więc także zbyć. W takiej sytuacji dłużnikowi nie służyła skarga wydobywcza w stosunku do nabywcy, mógł on jedynie żądać od nieuczciwego wierzyciela odszkodowania za niedotrzymanie obietnicy sformułowanej w *pactum fiduciae*.

2. *Pignus*, zwany też zastawem ręcznym, powstał w okresie przedklasycznym. Tutaj dłużnik nie przenosił własności, ale jedynie oddawał przedmiot zastawu we władanie faktyczne. Po spełnieniu świadczenia przedmiot wracał do zastawcy. W razie niewypłacalności dłużnika wierzyciel mógł używać i sprzedać przedmiot zastawu wyłącznie, gdy przewidywała to dodatkowa umowa.

¹ *System prawa cywilnego*, t. II, pod red. J. Ignatowicza, Warszawa 1977, s. 597-605.

3. *Hypotheca* (zastaw umowny)². Przy tej formie zastawu nie następowało przeniesienie posiadania na wierzyciela, który dopiero w razie niespełnienia zaciągniętego długu mógł się zaspokoić przez sprzedaż przedmiotu obciążonego hipoteką. Aby zrealizować to prawo, wierzyciel musiał wejść w posiadanie przedmiotu zastawu. Następowало to za pomocą określonych środków prawnych, które od czasu kodyfikacji edyktu pretorskiego, dokonanej przez Juliana, były skuteczne *erga omnes*³.

W dawnym prawie polskim zastaw służył wierzycielowi do zaspokojenia swojej wierzytelności na cudzej rzeczy. Jego przedmiotem mogły być wszystkie znajdujące się w obrocie rzeczy (zarówno ruchome, jak i nieruchomości) oraz prawa. Takie ujęcie zastawu obejmowało swoim zakresem zastaw i hipotekę w rozumieniu obecnie obowiązującego w Polsce prawa. Taką treść ma instytucja zastawu uregulowana w prawie austriackim, gdzie przedmiotem zastawu może być każda rzecz będąca w obiegu (§ 447 k.c. austriackiego), przy czym, jeżeli jest to ruchomość, mamy do czynienia z zastawem ręcznym lub zastawem *sensu stricto*, gdy natomiast jest to nieruchomości, wówczas używa się określenia hipoteka lub zastaw gruntowy (§ 448 k.c. austriackiego)⁴.

Na gruncie obecnie obowiązującej w Polsce regulacji prawnej zastawem nazywamy prawo rzeczowe, przysługujące wierzycielowi na cudzej rzeczy ruchomej dla zaspokojenia jego wierzytelności z pierwszeństwem przed innymi wierzytelnościami⁵.

Definicji legalnej zastawu dostarcza nam art. 306 § 1 k.c., który stanowi, iż „w celu zabezpieczenia oznaczonej wierzytelności można rzecz ruchomą obciążyć prawem, na mocy którego wierzyciel będzie mógł dochodzić zaspokojenia z rzeczy bez względu na to, czyją stała się własnością, i z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi właściciela rzeczy, wyjąwszy tych, którym z mocy ustawy przysługuje pierwszeństwo szczególne”. Przedmiotem zastawu mogą być również prawa, o ile są zbywalne (art. 327 k.c.).

² Wykształciła się pod koniec republiki.

³ W. R o z w a d o w s k i, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 139-140.

⁴ *System prawa...*, s. 804-805.

⁵ Wł. R o z w a d o w s k i, *Prawo rzymskie...*, s. 139.

W wyżej przytoczonych przepisach kodeks cywilny nie używa terminów „zastawca” oraz „zastawnik”, chociaż w innych artykułach to czyni. Zastawnikiem jest wierzyciel, którego wierzytelność jest zabezpieczona w formie zastawu. Zastawcą natomiast ten, kto, rozporządzając rzeczą jak właściciel, daje ją w zastaw, a więc w tej roli występuje najczęściej jej właściciel. Zastawca jest najczęściej dłużnikiem osobistym, niekiedy jednak mogą to być dwie różne osoby.

Zastaw, podobnie jak hipoteka, jest formą zabezpieczenia rzeczowego. Na gruncie przepisów kodeksu cywilnego, oprócz tych dwóch form zabezpieczeń rzeczowych, można również wymienić pięć pozostałych. Są to: przeniesienie własności ruchomości na zabezpieczenie (art. 155 i 89 k.c.); złożenie kaucji gotówkowej, przy którym w drodze analogii stosujemy przepisy o zastawie; przelew wierzytelności dla zabezpieczenia kredytu (art. 509-517 k.c.); zastrzeżenie prawa własności (art. 598 k.c.); a także prawo zatrzymania (art. 461 i 496 k.c.)⁶.

Pośród zabezpieczeń rzeczowych największą rolę odgrywa hipoteka, która tak jak zastaw jest ograniczonym prawem rzeczowym i nie ma samodzielnego bytu prawnego, a jej powstanie i istnienie służy zabezpieczeniu ściśle określonej wierzytelności. Różnice pomiędzy tymi dwoma prawami ujawniają się w przedmiocie obciążenia. Hipoteka jest zawsze bezpośrednio albo pośrednio związana z nieruchomością, podczas gdy przedmiotem zastawu są ruchomości i prawa inne niż przy hipotece. Kolejną różnicą jest to, że przy tradycyjnej formie zastawu (tzw. zastaw z posiadaniem) przedmiot zastawu powinien znajdować się w posiadaniu zastawnika. Z wydaniem rzeczy zastawnikowi łączy się jednak wiele zagadnień zarówno natury faktycznej, jak i prawnej, związanych z przechowaniem rzeczy, niebezpieczeństwem jej zniszczenia lub straty *etc.* Z tych powodów rozwinął się zastaw, przy którym zastawca zachowywał przedmiot zastawu w swoim posiadaniu (tzw. zastaw bez posiadania)⁷.

Z powyższych uwag wynika, iż w zależności od przyjętego kryterium podziału, można wyróżnić następujące rodzaje zastawów:

⁶ G. Bieniek, *Zabezpieczenie wierzytelności pieniężnych*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne 1992, nr 10-11, s. 69.

⁷ *System prawa...*, s. 803.

- 1) ze względu na przedmiot zastawu:
 - a) zastaw na rzeczy ruchomej,
 - b) zastaw na prawach;
- 2) ze względu na sposób powstania:
 - a) zastaw umowny,
 - b) zastaw ustawowy;
- 3) ze względu na posiadanie przedmiotu zastawu:
 - a) zastaw z posiadaniem rzeczy,
 - b) zastaw bez posiadania rzeczy;
- 4) ze względu na sposób ewidencjonowania powstania zastawu:
 - a) zastaw zwykły,
 - b) zastaw rejestrowy;
- 5) ze względu na ilość rzeczy objętych przedmiotem zastawu:
 - a) zastaw na jednej rzeczy ruchomej (lub prawie),
 - b) zastaw na wielu rzeczach (tzw. zastaw łączny);
- 6) ze względu na możliwość pobierania pożytków:
 - a) zastaw z pobieraniem pożytków,
 - b) zastaw bez pobierania pożytków⁸.

Najczęściej spotykaną w obrocie prawnym formą zastawu jest zastaw umowny – nazywany zwykłym. Jak sama nazwa wskazuje, powstaje on na podstawie umowy zawartej między właścicielem rzeczy a wierzycielem. Jest to umowa kausalna. Jej kausalność przejawia się w uzależnieniu ważności umowy od istnienia i ważności jej przyczyny prawnej, jaką w tym wypadku jest występująca przy stosunkach zabezpieczających *causa cavendi*⁹.

W pewnych jednak wypadkach zastaw może powstać na podstawie umowy, w której stroną jest osoba nieuprawniona do rozporządzania rzeczą, gdyż zgodnie z art. 309 k.c. przepisy o nabywaniu własności rzeczy ruchomej od osoby nieuprawnionej do rozporządzania nią stosuje się odpowiednio do ustanowienia zastawu. Ustawodawca, odwołując się do dys-

⁸ Rozróżnienie powyższe nie ma charakteru zamkniętego, podaje je za: Z.K. Nowakowski, *Prawo rzeczowe – zarys wykładu*, Warszawa 1980, s. 221-222.

⁹ *Kodeks cywilny – komentarz*, t. 1 pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 1997, s. 510.

pozycji art. 169 k.c., ustala zasadę, iż warunkami koniecznymi obciążenia rzeczy prawem zastawu są:

- 1) zawarcie umowy z zastawnikiem;
- 2) wydanie rzeczy przez osobę nieuprawnioną wierzycielowi, chyba że rzecz znajduje się w jego dzierżeniu;
- 3) dobra wiara wierzyciela, istniejąca nie tylko w chwili zawarcia umowy, ale także w chwili, w której wierzyciel uzyskał detencję rzeczy;
- 4) trzyletni upływ czasu od chwili zgubienia, skradzenia lub utraty, jeżeli rzecz została przez właściciela zgubiona, skradziona mu lub utraczona, chyba że zastawioną rzeczą są pieniądze lub dokumenty na okaziciela¹⁰.

W zawartej pomiędzy stronami umowie o ustanowienie zastawu powinny znajdować się następujące elementy: oznaczenie wierzytelności, którą zabezpiecza zastaw; określenie, kto jest wierzycielem, a kto dłużnikiem; określenie, jak wysoka jest wierzytelność, którą zabezpiecza ustanowiony zastaw¹¹. Umowa taka jest czynnością prawną rozporządzającą, która wywołuje bezpośrednie skutki w prawach majątkowych stron. Rozporządzenie dokonane przez zastawcę polega na obciążeniu przedmiotu zastawu. Umowa ta jest umową rzeczową, ponieważ wywołuje skutki rzeczowe w postaci pochodnego powstania ograniczonego prawa rzeczowego. Podlega ona ogólnym przepisom o czynnościach prawnych. W związku z powyższym należy zauważyć, iż skuteczność umowy rzeczowej o ustanowienie zastawu może być uzależniona od warunku lub terminu, przy czym mogą tu znaleźć zastosowanie wszelkie rodzaje warunków i terminów, a więc zarówno zawieszające, jak i rozwiązujące. Dzięki temu skuteczność zabezpieczenia może zostać ograniczona czasowo, co w pewnych sytuacjach może mieć dość duże praktyczne zastosowanie. Należy przy tym pamiętać, iż możliwości tej nie można mylić z dopuszczalnym na podstawie art. 306 § 2 k.c. zabezpieczeniem wierzytelności przyszłej lub warunkowej, albowiem wierzytelność taka może być zabezpieczona bezwarunkowym zastawem¹².

¹⁰ Tamże, s. 514.

¹¹ G. Manicka-Gołębiowska, *Prawne formy zabezpieczenia kredytów – zastaw*, Monitor Prawniczy 1995, nr 9, s. 284.

¹² J. Skąpski, *Umowa zastawnicza*, Nowe Prawo 1967, nr 4, s. 487-488.

Przepisy kodeksu cywilnego nie przewidują żadnej szczególnej formy dla umowy zastawniczej, jednakże winna ona być sporządzona w formie pisemnej dla celów dowodowych (*ad probationem*), wówczas gdy wartość zabezpieczenia wierzytelności lub przedmiotu zastawu przenosi 2.000 zł. (art. 74 i 75 k.c.). W związku z powyższym wyłania się pytanie, czy skutki wynikające z niezachowania formy pisemnej *ad probationem* odnoszą się tylko do stron czynności prawnej (tzn. zastawcy i zastawnika), czy też działają one również względem osób trzecich. Na gruncie kodeksowym art. 74 § 1 k.c. nie daje podstawy do ograniczenia skutków niezachowania formy pisemnej tylko w stosunku do osób trzecich. Wprost przeciwnie, zachodzi wątpliwość, czy osoba trzecia może przeciwstawić się prowadzeniu dowodu ze świadków i z przesłuchania stron na okoliczność ustanowienia zastawu. Jeżeli jednak forma pisemna miałaby przy zastawie odegrać jakąś pozytywną rolę, to powinna ona wywoływać skutki również w stosunku do osób trzecich. Przepis art. 74 k.c. nie nasuwa natomiast żadnej wątpliwości co do tego, iż wymaganie formy pisemnej dla celów dowodowych odnosi się do stron umowy zastawniczej. Zastawca w toku procesu zastawniczego (o realizację zastawu) będzie więc mógł sprzeciwić się prowadzeniu dowodu z przesłuchania świadków i stron na okoliczność ustanowienia zastawu, jeżeli nie została dochowana forma pisemna¹³.

Niezależnie od zawarcia umowy, z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie, konieczne jest wydanie rzeczy, które z jednej strony ma spowodować utratę po stronie zastawcy bezpośredniego władania rzeczą, tak aby nie mógł on jej zniszczyć lub nią rozporządzać z naruszeniem praw zastawnika (art. 309 i 170 k.c.), a z drugiej ma ono spowodować powstanie posiadania po stronie zastawnika¹⁴.

Pod terminem „wydanie rzeczy” należy rozumieć każdy akt prowadzący do władania rzeczą przez zastawnika lub określoną osobę trzecią. Takim aktem może być *traditio longa manu*, a więc wydanie rzeczy z ręki do ręki, np. wręczenie kluczy, dokumentów, czy też umieszczenie na rzeczy odpowiednich napisów; a także *traditio brevi manu*, gdy zastawnik jest już dzierżycielem zastawionej rzeczy, a odpowiednie postanowienie umowne zamienia jedynie dotychczasowe władanie, na władanie stanowiące posia-

¹³ Tamże, s. 488-490.

¹⁴ Z.K. Nowakowski, *Prawo rzeczowe...*, s. 227.

danie zależne. Zasadę tę statuuje art. 307 § 2 k.c. Natomiast spełnienie warunków przewidzianych w art. 349 (tzw. *constitutum possessorium*) nie jest wydaniem rzeczy w rozumieniu art. 307 k.c. W takim wypadku prawo zastawu nie może powstać¹⁵.

Przy zawieraniu umowy zastawu wylania się również kwestia ustalenia kryterium wartości prawa zastawu. Mogłoby się wydawać, iż są do wyboru dwie możliwości: kwota albo wartość (przy roszczeniach niepieniężnych) zabezpieczonej wierzytelności czy wartość przedmiotu zastawu. Jednakże żadna z tych ocen nie nadaje się do samodzielnego stosowania, gdyż często niska wierzytelność zostaje zabezpieczona (faktycznie tylko częściowo) przedmiotem o stosunkowo małej wartości. Dlatego też przy obliczaniu wartości prawa przy ustanawianiu zastawu należy brać pod uwagę wartość obciążenia rzeczy, albowiem w tym wypadku rozporządzenie polega właśnie na obciążeniu przedmiotu ograniczonym prawem rzeczowym. Wartość zaś tego obciążenia można obliczyć przy uwzględnieniu stosunku pomiędzy wartością zastawionej rzeczy a wysokością (wartością) wierzytelności. Jeżeli wartość oddanego w zastaw przedmiotu jest niższa od wysokości (wartości) wierzytelności, to decydować będzie wartość rzeczy. Natomiast w sytuacji odwrotnej, gdy wartość rzeczy przewyższa wysokość (wartość) wierzytelności – decydować będzie wysokość (wartość) wierzytelności. W pewnych jednak wypadkach musi być brana pod uwagę wyłącznie wartość rzeczy, w szczególności w razie zabezpieczenia wierzytelności o nie ustalonej jeszcze wysokości (np. przyszłej), jeżeli strony jednocześnie jeszcze nie oznaczyły kwotowo granic zabezpieczenia przez wymienienie pewnej sumy¹⁶.

Przy określaniu wartości rzeczy celowe jest jej obejrzenie, zbadanie jej stanu najlepiej przy udziale specjalisty. Przy bardziej wartościowych przedmiotach wycena powinna być dokonana przez rzeczoznawcę. Wycena taka jest jednak dość droga i znacznie zwiększa koszty ustanowienia zabezpieczenia. Inną metodą określenia wartości rzeczy jest ustalenie jej wartości w oparciu o cenę nabycia (dotyczy to jednak tylko przedmiotów nowych)¹⁷.

¹⁵ S. Grzybowski, *Prawo cywilne – zarys prawa rzeczowego*, Warszawa 1976, s. 188.

¹⁶ Por. J. Skąpski, *Umowa zastawnicza...*, s. 499.

¹⁷ Szerzej: Z. Osada, M.P. Wędrzychowski, *Zabezpieczenie spłaty pożyczek, kredytów i gwarancji bankowych*, Warszawa 1996, s. 65.

Na skutek ustanowienia zastawu powstają dla zastawcy i zastawnika różne prawa i obowiązki. Zastawnik ma prawo do posiadania rzeczy, z wyjątkiem sytuacji, gdy ustanowiono zastaw, wydając rzecz osobie trzeciej (art. 307 k.c.). W związku z tym, poza ochroną windykacyjną i negatoryjną (art. 251 w zw. z art. 222 k.c.), służy mu jako posiadaczowi ochrona posesoryjna (art. 344, 343 i 336 k.c.)¹⁸. Ochrona w drodze roszczenia windykacyjnego i negatoryjnego ma charakter obiektywny, to znaczy, iż o powstaniu wyżej wymienionych roszczeń decyduje sam fakt naruszenia praw wynikających z zastawu. Przysługują one zatem uprawnionemu niezależnie od psychicznego nastawienia sprawcy naruszenia. O powstaniu więc roszczenia windykacyjnego i negatoryjnego decyduje stan przedmiotowy (obiektywny), a nie podmiotowa ocena postępowania osoby, która naruszyła cudze prawa.

Roszczenie windykacyjne (*rei vindicatio*) określa art. 222 § 1 k.c., który stanowi, iż „właściciel może żądać od osoby, która włada faktycznie jego rzeczą, ażeby rzecz została mu wydana, chyba że osobie tej przysługuje skuteczne względem właściciela uprawnienie do władania rzeczą”. Termin przedawnienia tego roszczenia w odniesieniu do rzeczy ruchomych wynosi 10 lat.

Roszczenie negatoryjne (*actio negatoria*) zostało uregulowane w art. 222 § 2 k.c. w następujący sposób: „Przeciwko osobie, która narusza własność w inny sposób aniżeli przez pozbawienie właściciela faktycznego władztwa nad rzeczą, przysługuje właścicielowi roszczenie o przywrócenie stanu zgodnego z prawem i o zaniechanie naruszeń”.

Roszczenie to może iść w dwóch kierunkach: uprawniony może żądać przywrócenia stanu zgodnego z prawem oraz zaniechania naruszeń. Stosownie do okoliczności, uprawnionemu przysługuje jedno albo drugie z tych roszczeń lub obydwie łącznie. Przywrócenie stanu zgodnego z prawem polega także na usunięciu skutków naruszenia.

Ze względu na bezwzględny charakter praw rzeczowych ograniczonych, do których zalicza się zastaw, wszystkie te roszczenia są skuteczne nie tylko względem osób trzecich, ale i względem właściciela rzeczy obciążonej¹⁹.

¹⁸ *System prawa...*, s. 812.

¹⁹ J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1994, s. 160-161 i 195.

Z faktu naruszenia posiadania powstają dla zastawnika roszczenia o tzw. przywrócenie posiadania (posesoryjne). Ustawa przewiduje dwie postacie ochrony posiadania: ochronę przez samego posiadacza (art. 434 k.c.) oraz ochronę w drodze sądowej (art. 344 k.c.).

Ochrona własna posiadacza może przybrać dwojaką postać:

- 1) obrony koniecznej (art. 343 § 1 k.c.),
- 2) dozwolonej samopomocy (art. 343 § 2 k.c.).

Ad 1) Obronę konieczną posiadacz może zastosować wówczas, gdy chodzi o odparcie samowolnego naruszenia posiadania, a więc w momencie, gdy posiadacz przychwyci naruszającego jego posiadanie niejako na gorącym uczynku.

Ad 2) Dozwolona samopomoc wchodzi w rachubę już po naruszeniu posiadania. Jest ona dopuszczalna, gdy zostaną spełnione dwa warunki: zachodzi niebezpieczeństwo niepowetowanej straty i musi ona nastąpić natychmiast, tzn. bezpośrednio po dokonaniu naruszenia. Posiadacz rzeczy może w takim wypadku zastosować wszelką „niezbędną” samopomoc, także środki przymusu osobistego, byleby tylko nie pozostawały one w dysproporcji z zamierzonym celem.

O ile więc obrona konieczna ma na celu zapobieżenie naruszeniu posiadania, o tyle samopomoc zmierza do przywrócenia już naruszonego posiadania.

Z ochrony sądowej natomiast posiadacz może skorzystać w każdym wypadku naruszenia posiadania. Ochrona taka przysługuje mu wówczas, gdy inna osoba (nie wyłączając właściciela rzeczy) naruszyła samowolnie jego posiadanie (art. 344 § 1 k.c.). O samowolnym naruszeniu posiadania możemy mówić w sytuacji, gdy osoba wkraczająca w sferę cudzego posiadania nie jest do tego uprawniona, a więc czyni to bezprawnie.

Naruszenie posiadania może przybrać postać pozbawienia posiadania albo zakłócenia posiadania. Przez pozbawienie posiadania (wyzucie z posiadania) należy rozumieć takie działanie, którego skutkiem jest utrata przez posiadacza władztwa nad rzeczą. Z zakłóceniem posiadania mamy do czynienia wówczas, gdy następuje wtargnięcie w sferę władztwa posiadacza, które jednak go tego władztwa nie pozbawia.

Ze względu na to, iż w drodze roszczeń posesoryjnych chronione jest nie prawo, ale stan faktyczny, a więc mamy tu do czynienia z ochroną o charakterze wyjątkowym, ustawodawca ogranicza dochodzenie tych rosz-

czeń krótkim i rygorystycznym terminem. Zgodnie z dyspozycją art. 344 § 2 k.c., roszczenie posesoryjne wygasa, jeżeli nie będzie dochodzone w ciągu roku od chwili naruszenia posiadania. Termin ten nie jest terminem przedawnienia, gdyż w myśl art. 117 § 2 k.c. upływ terminu przedawnienia nie powoduje wygaśnięcia roszczenia, a tylko brak możliwości jego dochodzenia. Jest to więc tzw. termin prekluzyjny (zawity)²⁰.

Drugim prawem zastawnika przechowującego przedmiot zastawu jest prawo do wydatków i nakładów połączonych z należytym przechowywaniem rzeczy, wraz z odsetkami, tak jak przechowawca (art. 318, 842 i 314 k.c.)²¹. Obowiązkiem zastawnika przechowującego rzecz wierzyciela jest czuwanie nad tą rzeczą. Zgodnie z art. 318 k.c., powinien on czuwać tak jak przechowujący rzecz za wynagrodzeniem²², tzn. odpowiadać za pogorszenie się stanu rzeczy. Nie wolno mu również używać rzeczy, chyba że jest to niezbędne do jej utrzymania. Jeżeli natomiast zastawnik dokonał nakładów na rzecz, do których nie był zobowiązany, stosuje się odpowiednio przepisy o prowadzeniu cudzych spraw bez zlecenia (art. 752-757 k.c.). W szczególności muszą to być nakłady uzasadnione. Uzyskanie zwrotu poniesionych z tego tytułu wydatków jest w zasadzie niemożliwe, o ile czynione to było wbrew woli zastawcy.

Na podstawie art. 322 § 1 k.c. roszczenia zastawcy o naprawienie szkody z powodu pogorszenia się rzeczy oraz roszczenia zastawnika przeciwko zastawcy o zwrot nakładów przedawniają się z upływem roku od dnia zwrotu rzeczy. Zastawnik ma także roszczenie do zastawcy o dokonanie zwolnienia go z zobowiązań zaciągniętych przez niego w celu należytego przechowania rzeczy (art. 842 k.c., por. art. 392 k.c.).

Kolejnym prawem jest prawo do pobierania pożytków przez zastawnika, o ile z umowy nie wynika nic innego, jednakże z obowiązkiem zaliczenia ich na wierzytelność i związane z nią roszczenia (art. 319 k.c.). Artykuł powyższy dotyczy pożytków naturalnych, cywilnych oraz pożytków prawa. Pożytkami naturalnymi rzeczy są takie jej plody i inne odłączone od niej części składowe, jakie według zasad prawidłowej gospodarki stanowią normalny dochód z rzeczy (art. 53 § 1 k.c.). Pożytkami cywilnymi

²⁰ Tamże, s. 285-287 i 290.

²¹ Z.K. Nowakowski, *Prawo rzeczowe...*, s. 224.

²² Przechowanie normują przepisy art. 835-845 k.c.

rzeczy są natomiast dochody, które rzecz przynosi na podstawie stosunku prawnego (art. 53 § 2 k.c.). Dochody te mogą przybrać zarówno postać pieniężną, jak i niepieniężną. Zaś pożytkami prawa są dochody, które prawo to przynosi zgodnie ze swym społeczno-gospodarczym przeznaczeniem (art. 54 k.c.).

Przy zastawie zwykłym można brać pod uwagę jedynie pożytki naturalne rzeczy. Pożytki te, jeżeli strony umowy tak wyraźnie postanowiły, mogą być również przedmiotem zastawu. W takim wypadku czynność polegająca na odłączeniu od rzeczy jej pożytków (art. 53 k.c.) doprowadzi do powstania zastawu łącznego²³.

Zastawnikowi przysługuje również prawo do zaspokojenia się z rzeczy – z właściwym pierwszeństwem – gdy wierzytelność jest wymagalna (art. 306, 321 k.c. oraz art. 313 k.c.).

Jak to wynika z wyżej wymienionych praw, umowa o ustanowienie zastawu obok uprawnień rzeczowych powoduje powstanie szeregu roszczeń o charakterze obligacyjnym między zastawcą a zastawnikiem. Roszczeń tych zastawca może dochodzić za pomocą powództwa o świadczenie, skierowanego osobiście przeciwko zastawnikowi (tzw. *actio pignoratitia directa*), zastawnik natomiast przy pomocy analogicznego powództwa przeciwko zastawcy (tzw. *actio pignoratitia contraria*). Z roszczeniami tego typu spotykamy się w art. 318, 319, 320, 321 § 1 i 322 k.c. Stosunki obligacyjne łączą każdorazowego właściciela obciążonej rzeczy z każdorazowym zastawnikiem. Nie przechodzą one na nowego właściciela rzeczy, ani też na nowego zastawnika w sytuacji przeniesienia wierzytelności zabezpieczonej zastawem (art. 323 § 1 k.c.), chyba że jednocześnie nastąpi przejęcie długu lub przelew wierzytelności²⁴.

Zastawnik oprócz praw ma również pewne obowiązki, a mianowicie:

1. Zastawnik jest obowiązany czuwać nad rzeczą oddaną mu w zastaw stosownie do przepisów o przechowaniu za wynagrodzeniem (art. 318 i 835-844 k.c.).

2. Jeżeli rzecz obciążona zastawem przynosi pożytki, zastawnik powinien – przy braku odmiennej umowy – pobierać je i zaliczać na poczet

²³ Kodeks cywilny..., s. 520.

²⁴ J. Skąpski, *Umowa zastawcza...*, s. 492-493.

wierzytelności i związanych z nią roszczeń. Po wygaśnięciu zastawu zobowiązany jest złożyć zastawcy rachunek (art. 319 k.c.).

Przepis powyższy nie jest reminiscencją dawniej dozwolonego tzw. zastawu antychretycznego, polegającego na zabezpieczeniu wierzytelności przez ustanowienie użytkowania rzeczy przynoszącej pożytki, jest on jedynie konsekwencją władania przez zastawnika obciążoną rzeczą²⁵.

3. Zastawnik po wygaśnięciu zastawu powinien zwrócić rzecz zastawcy (art. 318 zd. 2 k.c.).

Zastawca, jako druga strona umowy zastawniczej, posiada następujące prawa:

1. Zastawca nie będący dłużnikiem może, niezależnie od zarzutów, które przysługują mu osobiście przeciwko zastawnikowi, podnieść zarzuty, jakie przysługują dłużnikowi, jak również i te, których dłużnik zrzekł się po ustanowieniu zastawu (art. 315 k.c.). Jednakże zastawnik może dochodzić zaspokojenia z rzeczy obciążonej zastawem, bez względu na ograniczenie odpowiedzialności dłużnika wynikające z przepisów prawa spadkowego (art. 316 oraz 1031 § 2 k.c.).

2. Zastawca może sprzedać rzecz lub w inny sposób zbyć albo dodatkowo ją obciążyć. Nieważne jest zastrzeżenie, przez które zastawca zobowiązuje się względem zastawnika, iż nie dokona zbycia lub obciążenia rzeczy przed wygaśnięciem zastawu (art. 311 i 306 k.c.). W praktyce życia codziennego można jednak spotkać w umowach zastawu wprowadzenie postanowienia sprzecznego z treścią art. 311 k.c. Sytuację taką można uzasadnić z jednej strony nieznaną stroną prawa przez strony umowy zastawniczej, z drugiej natomiast względami psychologicznymi. Zastawnik, wprawdzie zdając sobie sprawę z nieważności takiego zastrzeżenia, i tak decyduje się na jego umieszczenie, mając nadzieję, iż zastawca zastosuje się raczej do umowy niż do bezwzględnie obowiązującej normy prawa. Praktyka taka jest z moralnego punktu widzenia naganna, zmierza bowiem do wprowadzenia zastawcy w błąd co do przysługujących mu uprawnień. Zastrzeżenie, o którym tu mowa, jest oczywiście nieważne, ale sama umowa w pozostałym zakresie pozostaje ważna i wywołuje skutki prawne²⁶.

²⁵ St. Grzybowski, *Prawo cywilne...*, s. 191.

²⁶ Z. Osada, M.P. Wędrychowski, *Zabezpieczenie splaty...*, s. 69.

3. Jeżeli rzecz obciążona zastawem zostaje narażona na utratę lub uszkodzenie, zastawca może żądać bądź złożenia rzeczy do depozytu sądowego, bądź zwrotu rzeczy za jednoczesnym ustanowieniem innego zabezpieczenia wierzytelności, bądź też sprzedaży rzeczy. W tym ostatnim wypadku zastaw przechodzi na uzyskaną cenę, która powinna być złożona do depozytu sądowego (art. 321 k.c.).

4. Zastawca może żądać zwrotu rzeczy, gdy zastaw wygaś (art. 318 k.c.).